

მითი, რიტუალი და სიმბოლო ფოლკლორსა
და ლიტერატურაში
Myth, Ritual and Symbol in Folklore and Literature

Zaza Abzianidze

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

„The Wishing Tree“ – Names and Characters

The characters of Giorgi Leonidze’s prose masterpiece “The Wishing Tree” turn a Kakhetian village into a model for the whole world: its wise men and fools, traditionalists and anarchists, idealists and pragmatists...

Ontology of name, since Aristotle, seeks metaphysical relation between name and fate. Leonidze’s characters’ names’ symbolic correspondence with their biographies seems to imply his belief in this “onomastic mysticism.”

Even if not one of the names and nicknames in the book was Leonidze’s invention, reader would still be indebted to him for preserving this treasure. The “characters” themselves have made their “carver” the master of contemporary Georgian prose.

Key words: Giorgi Leonidze. “The Wishing Tree”. Onomastics.

ზაზა აბზიანიძე

საქართველო, თბილისი

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

„ნატვრის ხე“ – სახელები და ხასიათები

გასული საუკუნის სამოციანი წლების დამდეგს, როდესაც „ნატვრის ხის“ ნოველების გამოქვეყნება დაიწყო, ქართველმა მკითხველმა თავიდან აღმოაჩინა XX საუკუნის დასაწყისის გარეკახეთი, პატარა, მამით დაობლებული ბიჭო-გოგის თვალით და-

ნახული. „ნატვრის ხემ“ განსაკუთრებით მკაფიოდ წარმოაჩინა, რამდენი რამ იყო გამოძერწილი გიორგი ლეონიძეში სწორედ იმ წლებით, მისი პატარმულით, ახალსოფელით, სადაც იგი მამიდამ წაიყვანა სასწავლებლად, იმ ადამიანებით, იმ ურთიერთობებით – იმ სისათუთით და იმ სუსხითაც, რომელსაც აგრძნობინებს ხოლმე ცხოვრება მამით დაობლებულ პატარა ბიჭს.

გიორგი ლეონიძის ლექსებიდან და კიდევ უფრო მისი „ნატვრის ხიდან“ კარგად ჩანს, რა იშვიათი უცთომლობით გრძნობდა იგი კახური სოფლის კოლორიტს – პეიზაჟის, ხასიათების, ურთიერთობების განუმეორებელ დეტალებში გაბნეულს.

არის ნაწარმოებები, რომელთა სიუჟეტური ქარგა უკვე თავისთავად მოიცავს რაღაც ინტრიგას: სიტუაციები მოულოდნელ სიურპრიზებს გვპირდებიან და პერესონაჟები კი – უეცარ ფერისცვალეებს. ამ მოლოდინით ატაცებულნი, ჩვენც წრფელი ინტერესით მივყვებით მონათხრობს; შემდეგ, როდესაც ჩვენი ცნობისწადილი უკვე დაკმაყოფილებულია, ვხურავთ წიგნს და, როგორც წესი, იშვიათად ვუბრუნდებით მას...

„ნატვრის ხეში“ ყველაფერი პირიქითაა: ხასიათები უკვე გამოძერწილია, ურთიერთობანი – საუკუნეობით დადგენილი, კონფლიქტები – ისევ და ისევ, ამ, ტრადიციული გარე-კახური სოფლის ჩარჩოს არგაცდენილი... მაგრამ – რა ხასიათები, რა ურთიერთობებანი და რა კონფლიქტები?! და, აქვე დავამატებ – რა ენა და რა იუმორი!

აქ ერთი ერთი პატარა ილუსტრაცია უნდა მოვიხმო. ამასთანავე, სრულიად გამიზნულად, არ ვიხსენებ „ნატვრის ხის“ ქრესტომათიულად ცნობილ პორტრეტებს (მათ პოპულარობას, გულწრფელნი თუ ვიქნებით, თენგიზ აბულაძის კინოფილმმაც შეუწყო ხელი). ისეთ ჩანახატს შეგახსენებთ, მრავლად რომაა გაბნეული გიორგი ლეონიძის ამ არაჩვეულებრივ ავტობიოგრაფიულ წიგნში და „ნატვრის ხის“ გაუნელებელ ხიბლს რომ განაპირობებს.

„ღვინჯუადანაა“ ეს პორტრეტი, სტუმართა ჩამონათვალშია „სასხვათაშორისოდ“ ჩახატული: „ტყავის ფემტემალაფარებული ელამი კალატოზი ყიჟალა, სულ მთვრალი! კედელს რომ ამოიყვანდა, უეცრივ ზემოდან ჩამოსმახებდა: „მეცათო!“ და მართლაც ნავაგლახევი კედელი ან პირდაპირ წამოვიდოდა, ან გვერდზე გადმოინგრეოდა.

სოფელი მაინც მადლიერი იყო ყიჟალასი: – სხვა არც მაგ სიკეთესაც არ გვიზამდაო!“ (ლეონიძე 1962: 129).

ყიჟალას გახსენებაზე – საგანგებო გამოკვლევა შეიძლება მიემდვნას „ნატურის ხის“ სახელთა პოეტიკას. მაგრამ, მოდით, ჯერ ნუ დავტოვებთ ღვინჯუას პურ-მარილიან სახლში გამართულ ნათლობას და მისი სტუმრების ჩამონათვალს მივყევით. ყიჟალა უკვე ვახსენეთ. ახლა დანარჩენები?

თავად გოგლა (რადაც თავისით „ჩაჯდა“ აქ გიორგი ლეონიძის მოფერებითი სახელი და აღარ გადავასწორებ) ასე იწყებს თავის „მემორიალურ ნუსხას“: „ვინდა არ იყო წვეული? ვინ არ გინდა, ისიც სულ გასახელებული ხალხი, ნათლობის სახელი თითონ რომ აღარ ახსოვდათ!“

აი, მერე იწყება ჩამოთვლა, თუ უფრო ზუსტი ვიქნები – ჩამოთვლა-დახასიათება. და კიდევ ერთი დაზუსტება, სწორედ სახელთა პოეტიკასთან დაკავშირებით: ის, ავტორისეული, სხარტი, სახასიათო მონასმი (სულ ორიოდე შტრიხით რომ წარმოგვისახავს „სუფრის წვერის“ პორტრეტს), უმეტეს შემთხვევაში, ასრულებს ან აგრძელებს „პირველად დახასიათებას“, რაც უკვე აკუმულირებულია მეტსახელის მეტაფორაში. აბა დააკვირდით: ჩამონათვალი ყველაზე პატივსაცემი სახელებით იწყება: დევკაჟი, ფოლადგულა, ნათლია მგლებარი... შემდგომ ამისა, ერთგვარი „სიჭრელა“ (იმ სოციუმისავე კრიტერიუმებით, ცხადია) – „მუშტრის ავთვალდაკრული მეწერილმანე ჩანჩუხა“; „სოფლის დალაქი, თავბერა, მიკვირია კაცი...“; „თავანკარა კაცი, – გუთნიდედა თარიმანი“; „ტროყია – მეტყეურე, ანუ ტყის მცველი, გაურანდავი კაცი, თვალხუჭია...“; „მეშუშე კლიკო, – შემპარავი, ავის მდომი...“; „ენამძინარი, ღეჭია მეველე – ყრუჩა...“; „თოხიტარა – ნალევა კაცი, უდღეურა, უფრთიანო, უვარსკვლავო!“; „ღობემძვრალა, ასკინკილა, წიპრუა, – ნაცარწყარილი, გაბათილებული ცალკე სიღარიბისა, ცალკე აშარი ცოლისაგან“; „მედორ-ხბოვე – ცხვირგატეხილი ბაჭყურა“; „უენო, უტყვი კოსინე – ძემვის მჭრელი...“. „და განა ვინ გინდავინ ან ყველავინმე? – განაგრძობს ავტორი, – არა, სულ ნარჩევი, დარბაისელი ხალხი! – რუმბია, ყლარტია, ბოტი, ბანჯურა, ლაჩინა, ხლართია, ზაქუტა, ოდოჭა, ფუმფლა, ყლიწო, ქვიშრაფა, ღინტალა, ბატატა, ხიწვა, ყბალია, ტარაკუჭა, ლოპო, წვერიკაზმია, ლიტრიძირი!“ (ლეონიძე 1962: 129-131).

მეტსახელთა ამ მარგალიტებიდან ერთიც რომ არ იყოს საკუთრივ ლეონიძისეული, ქართველი მკითხველი მაინც სამარადჟამო მოვალე იქნებოდა გოგლასი ამ იშვიათი განძის შემონახვისათვის. აქვე უნდა ითქვას, რომ ეს სიტყვით ტკბობა, გნებავთ – თრობა, გიორგი ლეონიძეს მხოლოდ როგორც მხატვარს როდი ახასიათებდა; ეს იყო მთელი მისი ცხოვრების გატაცებისა და ინტერესის საგანი და ამის საუკეთესო დასტური გახლავთ მისივე ძიებანი ონომასტიკის, ტოპონიმიკისა და, საზოგადოდ, ლექსიკოლოგიის სფეროში („ნამცვრევის“ პოეტური სახელით გაერთიანებული გიორგი ლეონიძის ეს ძიებანი 2000 წელს გამოსცა გამომცემლობა „ინტელექტმა“).

ნიშანდობლივია ამ წერილთაგან ერთ-ერთის, „ქართული სახელები“ დასაწყისი: „უპირველესად, რამ გამაბედინა, რამ მაიძულა მეზრუნა ამ საქმისათვის, – ე.ი. მეჩხრიკნა, მემებნა, მეთვალთვალთვინა, ამესახა, ამეკრიფა ის „ქართული სახელები“, ქართული „სახელწოდებანი“, რომლებიც შექმნა, წარმოაჩინა ჩვენმა სინამდვილემ, ჩვენმა ისტორიამ, ჩვენმა ცხოვრებამ, სახელები, რომელთაც ატარებდნენ ჩვენი წინაპრები და რომელნიც, დღეს შეიძლება ატაროს ქართველმა, ნაცვლად იმ უმართებულო, უშვერი, უჯერო და საჩოთირო სახელებისა, რომელნიც ასე უზრუნველად და უცნაურად ვრცელდება ჩვენში“ (ლეონიძე 2000ა: 82).

„ნატვრის ხის“ პორტრეტების გალერეა ადამანური ხასიათების სრულ დიაპაზონს მოიცავს.

შესაძლოა, ეს იდეა არც იდო ავტობიოგრაფიული ნოველების თავდაპირველ ჩანაფიქრში, მაგრამ ხასიათების ამ მრავალფეროვნებამ და სიმდიდრემ ერთი გარე-კახური სოფელი, „მთელი დუნის“, მთელი უკიდევანო ქვეყნიერების პატარა მოდელად წარმოსახა – თავისი ბრძენებითა და შერევილებით, თავისი ტრადიციის ბურჯებითა და ანარქისტებით, თავისი ცას მიჩერებული იდეალისტებითა და მიწას ჩაბლაუჭებული პრაგმატიკოსებით...

მაგრამ, ეს მხოლოდ ერთი ხედია „ნატვრის ხის“ კენწეროდან გაშლილი თვალსაწიერისა და, ვგონებ, არც თუ მთავარი. კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ლეონიძისეული სოფელი, მაინც თვითკმარი ცხოვრებით ცხოვრობს, თავისი ფასეულობებით, თავისი ადათით, თავისი დღესასწაულებითა და დრამებით...

ერთნი წელმაგარნი არიან, მეორენი შეჭირვებულნი, მაგრამ არცერთ მათგანს სხვაგან ცხოვრება არ წარმოუდგენია – სამყარო მათთვის ამ სოფლის შემოგარენითაა შემოსაზღვრული...

ერთი ნოველა „ნატვრის ხეში“ მოგვითხრობს ამ საუკუნეობით შექმნილი ერთობლიობიდან ამოვარდნილი „უძღები შვილის“ ისტორიას: „ორმოც წელიწადზე მეტი იყო სოფლიდან თბილისში მეეტლედ გაქცეული იაგორა და ერთხელაც არ გახსენებია სოფელი“. ასე იწყება „მეეტლე იაგორა“ – ერთ-ერთი ყველაზე სვედიანი ამბავი „ნატვრის ხეში“ მონათხრობთაგან.

დაუბრუნდა გაციებულ მამისეულ კერას ქალაქის „უცხო მშვენიებებს“ დახარბებული „უძღები შვილი“. მაგრამ, ვაი რომ, გვიანი აღმოჩნდა ეს დაბრუნება – იმიტომაც, რომ გლეხური გარჯის გემოც დაკარგა და უნარიც, მაგრამ, კიდევ უფრო იმიტომ, რომ რაღაც უცხო სენი, რაღაც ცთუნება ერთთავად ღრღნის მის სულს, არ ასვენებს, მილს უფრთხობს, აფორიაქებს, ბოლოს კი – სიცოცხლეს გამოასალმებს: „– ახ, ვერა ვძლებ უქალაქოდ, იქაურ სინათლეს ვენაცვალე! კაციც ის არის, ვინც ქვაფენილი გამოიგონა! ვერა, ვერ ვიტან აქაურ ტალახს, აქაურ სიბნელეს!

ქათმებთან ერთად როგორ დავიძინო? მარტო ვარ... მომწყინდა... შინ რა მინდა... თუ არა და ციხეში წავალ, იქ, ხალხში მანაც ვილაპარაკებ...“ (ლეონიძე 1962: 52).

ჩვენი ციხეები დღემდე სასვია ასეთი „იაგორებით“. თუ აქ ვიტყვი, რომ „ნატვრის ხის“ ჩრდილქვეშ მოთხრობილმა პატარა ამბავმა, ჩვენი ქვეყნისათვის XX საუკუნეში ერთი ყველაზე მტკივნეული პრობლემა ასახა და ათასობით ადამიანის ხილული თუ უხლავი დრამის სათავეები დაგვანახა, – ალბათ, ზეაწეულად იჟღერებს. მაგრამ, ეს მართლა ასეა!

„ნატვრის ხე“ წარსულის აჩრდილების მოხმობაა. გარდასულნი აქ რიგ-რიგობით გამოიკვეთებიან ხსოვნის ბურუსიდან, რათა თავიანთი უბირი და ტანჯული ცხოვრება გაითამაშონ, – წერდა თამაზ ბიბილური, – ჩითისკაბიანები, თავშალიანები, ფარაჯიანები, ტყაპუჭებიანნი, ქალამნიანნი, უცნაურად რომ გაპარულან, უნანებლად რომ დაუტოვებიათ აკვანი და ჯარა, ბოსტანი და თონე, ვენახი და მინდორი, დამიწებულები, უღმერთო ჯაფით დაწრეტილები... ჩვენ უნდა ყველა მათგანის ცხოვრება თავიდან

ბოლომდე ვნახოთ, უფრო სწორად კი – მიმწუხრი, შემოდგომა მათი ცხოვრებისა...” („გიორგი ლეონიძე“ 2001: 393).

ისე მგონია, თამაზ ბიბილური, როგორც ძალზე ფაქიზი პროზაიკოსი, გუმანით ჩახვდა ლეონიძისეული პროზის „სტიქიურ ისტორიზმს“.

ახლა კი გიორგი ლეონიძის პოეზიის ისტორიზმს ჩავუკვირდეთ: მკაფიოდ გამოკვეთილი კონცეფციითა და „პანთეონით“, სადაც ისტორიულ მოვლენათა და პიროვნებათა შეფასებისას ჩვენ არა მხოლოდ გმირული წარსულის მეხოტბეს, არამედ ამ წარსულის მკვლევარსაც ვხედავთ; მკვლევარს, რომელსაც, დროთა განმავლობაში, ესა თუ ის თავისი მიმართება შეუძლია შეცვალოს კიდეც და აღიარებულ ისტორიულ სტერეოტიპებსაც დაუპირისპირდეს (აქ საკმარისია თუნდაც გიორგი სააკაძის პიროვნების ლეონიძისეული შეფასების ევოლუციას მივადევნოთ თვალი). მაგრამ, ყოველივე ამის მიღმა – ზეატაცებულ პათოსშიც და „ქართლის ცხოვრების“ თვალეზგაფართოებულ მკითხველშიც, ხედავთ სწორედ იმ „სულის მარგებელი სადამოებით“ ნაზარდ ყმაწვილს, რომელსაც, დედის მონათხრობით გულდათუთქულს, რუსეთს ადგილმიჩენილი ბაგრატიონები სისხლით ნათესავები ჰგონია... (ეს დეტალი გოგლას ავტობიოგრაფიული ჩანაწერებიდანაა).

ისტორიული ბედუკუდმართობის მძაფრი თანაგანცდა გიორგი ლეონიძის პოეტურ სტრიქონებს თვითმხილველის დამაჯერებლობას აძლევდა. როდესაც მის პროზაზე ვლაპარაკობთ, აქ ისევ და ისევ „ნატვრის ხის“ ერთ-ერთი ყველაზე კეთილშობილი პერსონაჟი, სოფლის ბავშვების მოძღვარი, ჩორეხი გვახსენდება: „სამშობლოს ბედით მუდამ მჭმუნვარე, ჭირნანახი, სევდით გულდაღამებული, მხოლოდ წარსულის ტრფიალი...“; ის ჩორეხი – „წარსულით რომ სუნთქავდა“, „ქართლის ჭირი“ რომ ღრღნიდა, ვითარც მოურჩენელი სენი და რომელიც „თვალნათლივ ხედავდა საქართველოს ჭრილობებს“ („ჩორეხი“). აი, კიდეც ერთი თემა ლეონიძის შემოქმედების მომავალ მკვლევართათვის – ავტორისა და მისი პერსონაჟების სულიერი ნათესაობის კვლევა...

„ნატვრის ხის“ სახელებისა და ხასიათების კვლევა კიდეც იმოტომაც იწვევს მძაფრ ინტერესს, რომ თუ მეტსახელი აფიქსირებს ადამიანის რაღაც სპეციფიკურ მახასიათებელს, სახე-

ლის ონტოლოგია, არისტოტელეს დროიდან, ეძებდა ფარულ, მეტაფიზიკურ კავშირს ადამიანის სახელსა და მის ბედისწერას შორის. ლეონიძის გმირების სახელთა სიმბოლიზმისა და ბიოგრაფიების შესატყვისობა გაფიქრებინებთ, რომ გულის სიღრმეში, „ნატვრის ხის“ ავტორს სჯეროდა ამ „ონომასტიკური მისტიკის“. აქ დროული იქნება ერთი ციტატა მირჩა ელიადედან: „...ერისკაცი – Homo religious-ის შთამომავალია; მას არ ძალუძს საკუთარი ისტორიის გაქრობა, ანუ თავისი წინაპრების ქმედებათა იმ ერთობლიობისა, რომლის შედეგიც თავად გახლავთ. იმასაც გეტყვით, რომ მისი ცხოვრების არაცნობიერად წოდებული, მნიშვნელოვანი ნაწილი, იდუმალი სიღრმეებიდან დაძრული იმპულსებით წარიმართება. სავსებით რაციონალური ადამიანი – აბსტაქციაა; რეალურ ცხოვრებაში იგი არ არსებობს“ („საკრალური და პროფანული“).

„ნატვრის ხეში“ თავმოყრილ სახელთა და მეტსახელთა მარგალიტებიდან ერთიც რომ არ იყოს საკუთრივ ლეონიძისეული, ქართველი მკითხველი მაინც სამარადჯამოდ მადლიერი იქნებოდა ამ იშვიათი განძის შემონახვისათვის. „ხასიათებმა“ კი მათ „გამომძერწავს“ XX საუკუნის ქართული პროზის კლასიკოსის სახელი დაუმკვიდრეს.

დღეს, გიორგი ლეონიძის ამ, განუმეორებლად სათუთი წიგნის შექმნიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგ, ისეთი შეგრძნება მაქვს, რომ მთელი შემდგომი ქართული ლირიკული პროზა ნატვრის ხის ჩრდილქვეშ გადავიკითხე...

დამოწმებანი:

„გიორგი ლეონიძე“ 2001: *საიუბილეო კრებული „გიორგი ლეონიძე“* (შემდგენელი თამარ ბარბაქაძე). თბილისი: გამომცემლობა „საარი“, 2001.

ლეონიძე 1962: ლეონიძე გ. *ნატვრის ხე*. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“, 1962.

ლეონიძე 2000: ლეონიძე გ. *საქართველოს ცრემლები. ლექსები*. შედგენილი ნესტან ლეონიძის მიერ. თბილისი: 2000.

ლეონიძე 2000ა: ლეონიძე გ. *ერთტომეული* (შემდგენელი ი. ორჯონიკიძე). თბილისი: ლიტერატურის მუზეუმის გამომცემლობა, 2000.

ლეონიძე 2008: ლეონიძე გ. *ნატვრის ხე (პოეზია, პროზა)*. ელ.კომპორიძის კომენტარებისა და ლექსიკონის თანდართვით. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“, 2008.